

Kruidenrijke graslanden als onderdeel van natuurinclusieve landbouw

Melkveehouders, zuivelverwerkers en natuurbeheerders zien kruidenrijk grasland als een belangrijk onderdeel van een meer natuurinclusieve landbouw. Het draagt immers bij aan het verbeteren van de biodiversiteit én levert een positieve bijdrage aan de agrarische bedrijfsvoering. Maar het ene kruidenrijke grasland is het andere niet. In de praktijk zijn er verschillende doelen en vormen van kruidenrijk grasland. Boeren en natuurbeheerders hebben veel vragen over de toepassing van kruiden in grasland, waaronder de realisatie, het beheer en de voordelen voor bedrijf en biodiversiteit.

— Astrid Manhoudt, Anne Jansma en Goaitske Iepema (Hogeschool Van Hall Larenstein), Jan-Paul Wagenaar (Louis Bolk Instituut)

> Hoe het grasland er idealiter uit ziet en met welke plantensoorten, hangt af van het doel dat de veehouder, landgoedeigenaar of natuurbeheerder heeft. Grasland met een *biodiversiteitsdoelstelling* wordt idealiter zo beheerd dat er zoveel mogelijke verschillende soorten kruiden en grassen aanwezig zijn. Het maai- en bemestingsbeheer is zodanig dat kruiden de kans krijgen om te bloeien en zaad te zetten. De vegetatie heeft een open structuur, waardoor het grasland 'doorwaadbaar' is voor weidevogelkuikens en zij efficiënt voedsel kunnen verzamelen. Door tijdens het hele groeiseizoen een gevarieerd aanbod aan bloeiende kruiden te hebben, neemt bovengronds de diversiteit aan insecten toe. De diversiteit bovengronds zorgt voor een gevarieerd bodemleven ondergronds en levert een gevarieerd voedselaanbod voor typische boerenlandvogels als wulp, grutto, tureluur, Kievit, scholekster, patrijs en veldleeuwerik. Op graslanden met een *agrofunctionele doelstelling* wordt een mengsel van productieve grassen en een beperkt aantal kruiden ingezaaid. Deze graslanden worden vaak net als productiegrasland vier of vijf keer per jaar gemaaid, maar met een aangepaste bemesting. De reden om voor dit beheer te kiezen verschilt. Vaak is dat de goede

productie gecombineerd met aanvullende voederkwaliteiten, maar ook de droogteresistentie kan een rol spelen. Daarnaast spelen ook maatschappelijke en bedrijfseconomische aspecten een rol. Sommige melkfabrieken bieden een meerprijs op de melk als er kruiden worden ingezaaid. Ook scheelt het kosten voor kunstmest.

Biodiverse graslanden in de praktijk

Ondanks de goede intenties van de beheerder is de omschakeling naar biodiverse graslanden niet eenvoudig en valt het aantal soorten grassen en kruiden in de praktijk vaak tegen. In het kader van het project Koeien en Kruiden in Friesland hebben wij de botanische samenstelling van meerdere percelen verschaald kruidenrijk grasland (ANLb-beheerpakket kruidenrijk grasland) in kaart gebracht. In figuur 1 staat een voorbeeld van een bedrijf op klei. Dit hebben we vergeleken met de botanische samenstelling van twee gangbaar beheerde percelen op hetzelfde bedrijf. Op de kruidenrijke graslanden vonden wij naast Engels raaigras veel ruwbeemdgras, gestreepte witbol en zachte dravik. Die werden niet aangetroffen op de gangbare percelen. Ook klaver, paardenbloem en boterbloem (gewone en kruipende) werden veel gevonden (figuur 1).

Tabel 1 Overzicht verschillen biodiverse en agrofunctionele kruidenrijke graslanden

	Biodiverse graslanden	Agrofunctionele graslanden
Doel	Bevorderen biodiversiteit en diversiteit aan planten, insecten en (boerenland)vogels	Verbeteren bodemkwaliteit en bodemleven, verbeteren voederwaarde en koegezondheid door verhogen aanbod mineralen en sporenelementen, droogteresistentie
Functie	Biotoop bieden om te foerageren, voort te planten en dekking te zoeken	Gewasproductie voor vee
Kenmerken	Open vegetatiestructuur met inheemse kruiden en grassen, die de tijd hebben om tot bloei te komen	Productief grasland met veredelde grassen en kruiden
Beheer	Liefst alleen ruige mest, soms een kleine drijfmestgift Maai-beheer afgestemd op het voorkomen van planten, insecten en broedende vogels en opgroeiende kuikens. In de zomer beweiding door jongvee of koeien	Geen kunstmest, wel meerdere drijfmestgift Meerdere keren per jaar gemaaid en beweid door koeien
Grassoorten	Onder andere reukgras, Kamgras, beemdlangbloem, rood zwenkgras en gewoon struisgras	Productieve grassen zoals Engels raaigras, timotee en kropaar
Kruiden	Boterbloem, veldzuring, pinksterbloem, Echte koekoeksbloem en klavers (afhankelijk van de streek)	Cichorei, smalle weegbree, karwij en duizendblad en vlinderbloemigen zoals rode klaver, witte klaver en rolklaver
Productie	3 – 7 kg ds ha ⁻¹	10 – 14 kg ds ha ⁻¹

Aan de slag met kruiden in het grasland

Het traditionele beheer voor het ontwikkelen van kruidenrijk grasland is maaien en afvoeren van het gras over een langere periode. Door dit minimaal drie keer per jaar te doen, worden voedingsstoffen en mineralen verwijderd. Hoe snel het grasland zich ontwikkelt, is afhankelijk van de uitgangssituatie van het perceel, de grondsoort, vochttoestand en de aanwezige zaadbank. Dit kan 5 tot 10 jaar duren, maar geeft geen garantie dat er echt een soortenrijk grasland ontstaat.

Een snelle manier om kruidenrijke graslanden aan te leggen, is het opnieuw inzaaien van een perceel. Het perceel kan (ondiep) geploegd worden of met een frees licht over de kop gehaald worden zonder het gras dood te spuiten, waarna het ingezaaid wordt met een kruidenmengsel, eventueel bijgemengd met graszaden. Voor veengrond wordt dit afgeraden, want dit zorgt voor grote verliezen aan organische stof en heeft ook bodemdaling tot gevolg. Het opnieuw inzaaien gebeurt het liefst in augustus of september met vochtig weer en voldoende hoge temperatuur.

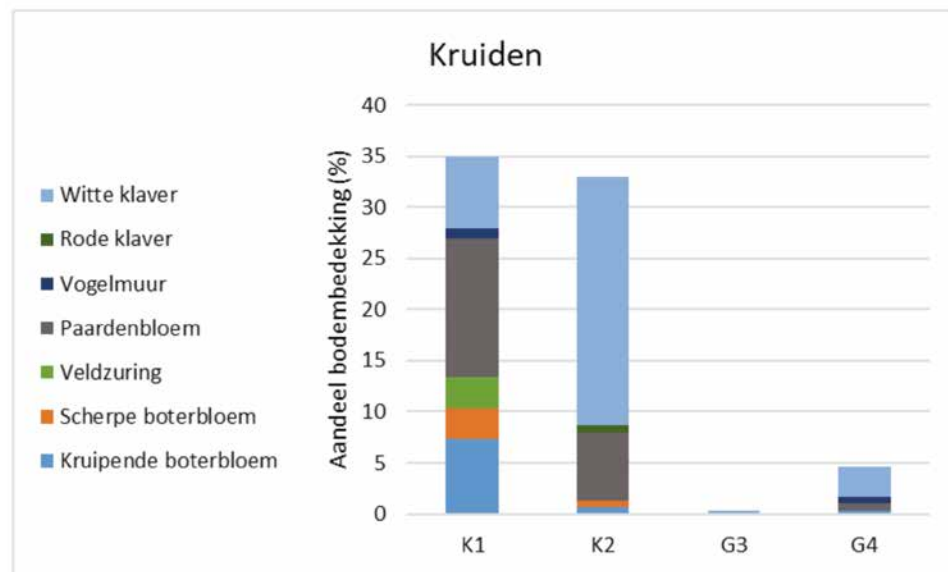
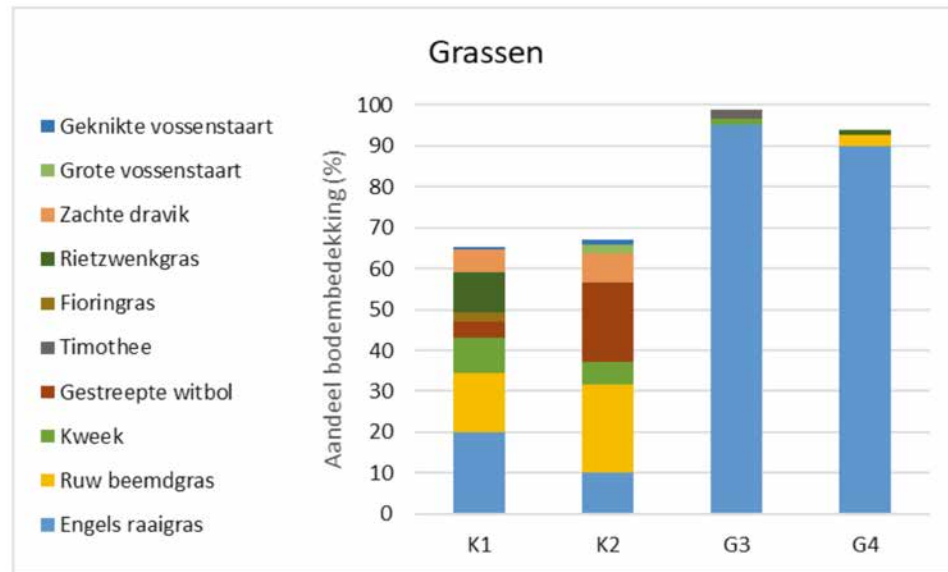
Wanneer het te droog is, kiemen de zaden traag en krijgen eenjarige onkruiden snel de overhand. Na het inzaaien van kruidenrijk grasland is het belangrijk om de opkomst van het zaadmengsel goed te volgen. Als in het eerste voorjaar na het inzaaien, de grassen direct de overhand krijgen en de kruiden verstikken, dan is het verstandig om het perceel vroeg in het voorjaar (met de eerste snede mee) te maaien of te beweiden.

Doorzaaien van een bestaand grasland met een kruidenmengsel lukt meestal niet. De nog aanwezige grassen zullen de kieming van de kruiden door lichtconcurrentie remmen en als de kruiden toch opkomen, weer snel domineren. Doorzaaien heeft daarom alleen kans wanneer de bestaande zode zo open mogelijk is gemaakt en zo kort mogelijk is gemaaid of begrast en daarna bewerkt met een weidesleep of weide-eg. We zien in de praktijk veel belangstelling voor doorzaaien met sleuffreestechieken. Hierbij wordt niet het hele grasland ingezaaid maar worden stroken in de bestaande grasmat gefreesd en met kruiden ingezaaid. De eerste resultaten van de afgelopen paar jaar lijken bemoedigend.

Het verbeteren van bestaande kruidenrijke graslanden kan door versralen of opnieuw inzaaien. Als het grasland al in gebruik is als broedbiotoop is verschralling lastig, want het is niet mogelijk om het perceel voor 15 juni te maaien. Een oplossing kan zijn om hier bij graslanden voor weidevogels toch af te wijken van de rustperiode en het perceel zo vaak mogelijk te maaien en het maaisel af te voeren. Er moet wel altijd een gedeelte van het gras overblijven om dekking te kunnen bieden aan aanwezige kuikens. Maaien gebeurt bij voorkeur met een lage rijsnelheid (ca. 6 km per uur) en in de richting van het niet-gemaaide gedeelte van het perceel, waarbij de verstoring zo beperkt mogelijk blijft. Zorg daarnaast voor voldoende alternatief habitat in de directe omgeving.

De winst en verliesposten van kruiden in een grasland

Naast biodiversiteit en agrofunctionaliteit kan

Figuur 1. Botanische samenstelling van twee kruidenrijke (K) graslandpercelen met uitgestelde maaidatum tot 15 juni (K1 en K2) en twee gangbare (G) graslandpercelen (G1 en G2) op een bedrijf in Zuidwest Friesland op kleigrond. De opnames zijn gemaakt op 1 juni (kruidenrijke percelen, de gangbare percelen waren toen net gemaaid) en 25 juni 2019 (de gangbare percelen). K1 en K2 hebben hetzelfde beheer.

Tabel 2 aanleg en beheer van biodiverse en agrofunctionele kruidenrijke graslanden

	Biodiverse graslanden	Agrofunctionele graslanden
Uitgangssituatie	Lage bemestingstoestand en lage onkruiddruk pH > 5,2	Regulier grasland met gangbaar beheer
Aanleg	Inzaaien of doorzaaien van een inheems zaadmengsel in een open zode (uitgezonderd voor veen)	Inzaaien of doorzaaien met een agrofunctioneel zaadmengsel in een open zode
Beheer		
Bemesting	Geen kunstmest In het eerste (voor)jaar geen bemesting Daarna maximaal 15 m ³ (80 kg N) drijfmest of vaste mest per ha in het voorjaar	Bij voorkeur geen kunstmest In het eerste (voor)jaar geen bemesting Daarna 45 m ³ (240 kg N) drijfmest of vaste mest per ha verdeeld over meerdere sneden
Maaien	Bij voorkeur gefaseerd Eerste keer maaien na bloei en zaadzetting van de kruiden (eind juni) Niet korter maaien dan 8 cm	Bij maai-weide combinatie: het maaien staat in dienst van het weiden. Bij alleen maaien zijn makkelijk meerdere sneden mogelijk. Laat maaisneden niet te zwaar worden en laat de kruiden één keer per groeiseizoen (medio juli) bloeien.
Weiden	Inscharen bij een gewashoogte van 20 cm Bij voorkeur pas na de eerste bloei Niet te kort laten afgrazen (8-10 cm)	Bij beweiding is het lastiger de kruiden te behouden, voorkeur is drukbegrazing (korte weideduur – veel koeien per ha)
Gebruik	Bij voorkeur hooibalen	Kruiden worden het beste vers benut Bij hooi of kuil: maaisnede snel en zonder veel bewerkingen (bladverlies) goed droog oogsten

kruidenrijk grasland ook andere voordelen voor de melkveehouder opleveren. Zuivelproducten met een bijzonder label zoals Weideweelde of de Boeren van Amstel en Top Line/het PlanetProof keurmerk van Royal FrieslandCampina stellen eisen aan de geleverde melk. Hierbij is naast de bescherming van weidevogels ook een aandeel kruidenrijk grasland op een bedrijf verplicht. Dit levert de boer extra inkomsten per kilo geleverde melk. Binnen het Agrarisch natuur- en landschapsbeheer krijgt de boer een vergoeding voor het beheer van kruidenrijke graslanden. De vergoeding varieert van 500 tot maximaal 1875 euro per hectare, afhankelijk van het beheer en de lengte van de rustperiode.

Andere baten van kruidenrijk grasland zijn moeilijker zichtbaar te maken. Wel is bekend dat een veehouder 25 tot 30 procent kruidenrijk gras kan bijvoeren aan zijn melkkoeien zonder dat dit, ondanks lagere voederwaarde, leidt tot afname van de melkproductie. Veel grasmengsels met een agrofunctioneel doel geven gewasopbrengsten die bijna net zo hoog zijn als een monocultuur van Engels raaigras en hebben door de aanwezigheid van vlinderbloemigen geen kunstmest nodig, wat een besparing tot 800 euro per hectare kan opleveren. Ook lijken dit soort mengsels beter bestand tegen droge perioden.

Het inzaaien van kruidenrijke grasmengsels kost ook geld. Gewone grasmengsels kosten rond de 300 euro per hectare tegenover 450 euro voor agro-functionele mengsels of 500 tot 800 euro voor mengsels gericht op biodiversiteit. Sommige kruiden verdwijnen na drie tot vijf jaar uit de graslandvegetatie, afhankelijk van het maai-weidebeheer en de bemesting. Dan is, afhankelijk van doelstellingen en verdwenen soorten, te overwegen om opnieuw in te zaaien.

Meer kruiden is de toekomst?

Boeren die investeren in het ontwikkelen van biodivers grasland, dragen bij aan natuur, landschap en biodiversiteit in hun omgeving. Deze inzet wordt versterkt en gestimuleerd wanneer grote zuivelcoöperaties actief biodiversiteitsdoelstellingen gaan opnemen in hun duurzaamheidsprogramma's. Onderzoek moet uitwijzen of de 'kruidenrijk geproduceerde' zuivel ook gezondheidseffecten heeft of eventueel een betere of andere smaak. Dat zou kansen bieden voor de ontwikkeling van nieuwe verduidelijkingen. Wanneer boeren aan de slag gaan met agrofunctionele zaadmengsels is dit een mooie eerste stap naar natuurinclusieve landbouw. Echter het intensieve beheer van kruidenrijk grasland is geen garantie voor meer biodiversiteit. Het huidige intensieve gebruik laat bijvoorbeeld niet direct ruimte voor weidevogels, en insecten hebben weinig profijt wanneer kruiden geen kans krijgen om tot bloei te komen. Daarom is het ook hier belangrijk om een deel van het gewas te laten staan. Met een goede ervaring met agrofunctioneel grasland wordt mogelijk de stap naar graslandbeheer met een biodiverse doelstelling voor melkveehouders kleiner.

astrid.manhoudt@hvhl.nl